

DOCUMENTS

ESTUDI I EDICIÓ DE QUATRE TESTAMENTS
MENORQUINS DEL SEGLE XV¹

*STUDY AND EDITION OF FOUR MENORCAN
WILLS OF THE FIFTEENTH CENTURY*

Jordi Saura Nadal
Universitat de Barcelona

Resum: El present estudi analitza quatre testaments en català d'un protocol del notari de Ciutadella Jaume Comes, dels anys 1451 a 1462. A banda d'aportar-hi alguns apunts sobre les seves característiques internes, s'ofereix una transcripció íntegra dels documents, amb l'objectiu de posar-los a l'abast de tot investigador.

Paraules clau: testament, edició, notariat, Menorca, baixmedieval.

Abstract: The present study analyses four wills in Catalan of a notarial volume of the notary of Ciutadella Jaume Comes, from the years 1451 to 1462. In addition to providing some notes on its internal characteristics, a complete transcription of the documents is offered, with the aim of making them available to researchers.

Keywords: Will, edition, notary, Minorca, Late Middle Ages.

¹ Aquest article s'inscriu en les activitats del projecte *El Notariat públic en la Mediterrània occidental. Escripura, institucions, societat i economia (segles XIII-XV)*, Ministeri de Ciència i Innovació. PID2019-105072GB-I00.

— Rebut el 4 d'abril de 2021, acceptat el 18 de maig de 2021.

Estudi crític

Els documents que avui presentem formen part d'un llibre de testaments del notari de Ciutadella Jaume Comes, que fou redactat entre 1451 i 1462. Es tracta de quatre instruments notariais que, a diferència dels altres setze llatins que conformen el volum, van ser redactats en català. Aquest fet permet entreveure de manera destacada elements de la pronúncia oral i dialectal, és a dir, de la llengua viva dels menorquins del segle XV. Tot i això, en el present treball només n'apuntem algunes qüestions i deixem l'examen lingüístic a la minuciositat de filòlegs i altres estudiosos de la llengua. Tampoc no farem una anàlisi exhaustiva del contingut, com ja hem tingut ocasió de fer en un altre estudi, al qual remetem.²

Així, doncs, en el present estudi ens plantegem com a objectiu principal oferir una transcripció completa d'aquests textos, amb la voluntat de posar-los a l'abast dels investigadors i d'aportar una mica més de llum a la desgraciadament mal coneguda història medieval de Menorca. A aquest estudi, per altra banda, l'acompanyen uns breus apunts sobre el conjunt de la documentació notarial disponible de Jaume Comes, en la qual s'inserixen aquests textos, així com alguns comentaris sobre les característiques internes dels documents.

Jaume Comes

És prou coneguda la pràcticament nul·la existència de fonts documentals, també notariais, de la Menorca anterior als tràgics successos del segle XVI. Els saquejos de Maó (1535) i Ciutadella (1558) perpetrats per barbarescs i turcs van provocar la completa destrucció dels arxius menorquins conservats fins a aquell moment. És per

això que la troballa i publicació de qualsevol font documental anterior a aquestes dates nefastes es converteix gairebé en un imperatiu obligat per al coneixement de l'etapa de la Menorca premoderna.

En aquest difícil context, hem de situar gairebé com un oasi el fons notarial del ciutadellenc Jaume Comes, notari per autoritat reial amb facultat d'actuació en tots els dominis de la Corona catalanoaragonesa, que treballà a l'illa probablement entre 1450 i 1488.³ Pel que fa a la seva producció escrita, resultat de la seva activitat notarial, ens han pervingut fins avui un total de quatre registres ciutadellencs conservats a l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), entre els quals es troba el volum de 37 folis que conté els quatre documents que aquí ens ocupen.⁴ Amb tot, a banda d'alguns treballs,⁵ el cert és que es tracta d'un fons molt interessant que requereix encara un estudi més aprofundit i que deixa la porta oberta a esbossar una història notarial de Menorca.⁶

Els documents

Els quatre instruments notariais que avui presentem són les darreres voluntats de les següents persones testadores, de manera significativa, totes elles dones:⁷

³ Ramon Rosselló Vaquer, «El notari Jaume Comes», *Revista de Menorca* (1985), p. 193-260, [p. 193].

⁴ Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), Protocol Notarial (Prot. Not.) C-192 (anys 1451-1462). Els altres tres volums són: ARM, Prot. Not. C-193 (anys 1460-1536); ARM, Prot. Not. C-194 (anys 1470-1474); ARM, Prot. Not. C-195 (anys 1463-1469).

⁵ Ramon Rosselló, «El notari...», *op. cit.*; Jordi Saura, «El llibre de testaments...», *op. cit.*; Jaume Sastre Moll, *El desenvolupament urbà, social, econòmic i institucional de la vila d'Alaior a l'època medieval*. Alaior: Ajuntament d'Alaior, 2012; *Ciutadella de Menorca abans de l'assalt dels turcs (1450-1550)*. Menorca: Edició Jaume Sastre Moll, 2020.

⁶ A falta d'un estudi d'aquestes característiques, vegeu l'obra de caràcter general d'Antoni Planas Rosselló, *El notariado en el reino de Mallorca (siglos XIII-XVIII)*. Palma: Lleonard Muntaner, 2006.

⁷ Per a l'estudi de la història de la mort a l'occident medieval cal consultar obligatòriament la magna obra d'Emilio Mitre. Per exemple: Emilio Mitre, *Morir en la Edad Media. Los hechos y los sentimientos*. Madrid: Cátedra, 2019.

² Jordi Saura Nadal, «El llibre de testaments del notari de Ciutadella Jaume Comes (1451-1462)», *Revista de Menorca* 99 (2020), p. 67-91. Així mateix, per a una excel·lent i recent síntesi de la temàtica de la mort i de les darreres voluntats, en un context geogràfic i històric proper, vegeu Maria Barceló Crespi, *Davant la mort. Els rituals medievals a la ciutat de Mallorca (s. XV)*. Palma: Lleonard Muntaner, 2019.

Document 1. Magdalena, muller de Bartomeu de Filera, sabater (1456 novembre 30).

Document 2. Martina, muller de Bartomeu Arguimbau, sastre (1456 abril 9).

Document 3. Àgada, vídua de l'honorat Joan Borràs (1451 juliol 20).

Document 4. Marió, muller d'en Francesc Ruir (1461 o 1462).

Com la resta de testaments del volum, els documents estudiats ressegueixen una planificació i una estructura molt similar a l'hora de la seva escriptura, un procés de redacció que ja hem estudiat⁸ i que segueix unes mateixes pautes arreu.⁹

És molt probable que, a partir de l'esborrany inicial del document, redactat al manual notarial, el notari disposés de prou temps per inserir-lo de manera extensa i ben ordenada en el llibre de notes final. En aquest sentit, és interessant destacar l'estructuració conscient de la caixa d'escriptura en el foli. En primer terme, perquè existeix una clara intenció de deixar un espai, d'entre 2 i 3 centímetres, en ambdós marges del text, no sols per facilitar la correcta visualització del document escripturat sinó també per al posterior ús d'aquest marge per fer-hi tota classe d'anotacions. En segon terme, perquè el notari, d'aquesta manera, fa una individualització visual de cada testament en relació amb els altres, deixant un espai de separació entre el final d'un acte i el següent.

A més, la planificació i disposició coherent del text es tradueix també en la mateixa estructura ordenada dels testaments. Així, malgrat les diferències d'extensió —generalment, de dos folis—, els documents segueixen una lògica interna similar. En primer lloc, després de la invocació religiosa, que adopta un patró comú («En nom de nostra Senyor Jesuchrist...», «En nom de Jhesucrist...», «En nom de nostra Senyor Déu Jhesuchrist...» i «En nom de nostra Senyor Jhesucrist...»), i dels

preàmbuls següents que destaquen la pietat i el sacrifici de Jesús per la Humanitat, es procedeix a presentar la testadora i el seu estat de salut, entrant de ple en l'escripturació del cos del testament.

Elegits els marmessors testamentaris, així com declarats els desitjos en relació amb la sepultura, s'obren els apartats corresponents, primer, a les deixes pietoses a institucions religioses i les missses a celebrar per l'ànima de la futura difunta, i, segon, els llegats a particulars, familiars o amics de l'atorgant. Finalment, la darrera part del document es dedica a la declaració de l'hereu universal i les clàusules finals que conclouen el testament, en presència dels testimonis oportuns. Tots aquests elements, perfectament ordenats en paràgrafs, permetien al notari disposar d'una identificació conjunta i, alhora, destriable de cada apartat del document que s'havia de redactar i facilitar la seva consulta en qualsevol moment.

Com és de preveure en un llibre notarial, en els marges del document hi trobem tota mena d'anotacions que corresponen, sobretot, a les diferents fases del procés de redacció del document. A més, al marge superior, al notari Comes li va venir de gust de donar memòria del dia del decés de cada testadora.

Pel que fa a la tipologia d'escriptura, la morfologia de la lletra en formes arrodonides, típiques dels caràcters humanístics, s'emmarca en els cànons gràfics comuns a l'època, en especial en els territoris de la Corona d'Aragó.¹⁰ Tot i això, el testament número 2 manté unes grafies més cursives, que podrien ser fruit d'una segona mà. Sigui com sigui, els dos tipus de lletra tenen un traç segur i ferm, que denota un bon domini de la ploma per part de l'escrivà i que ofereix una escriptura clara i perfectament llegible.

Encara que la llengua habitual de la notaria era el llatí, i que el llibre de testaments de Jaume Comes fou redactat majoritàriament en aquesta llengua, és un fet significatiu que per escripturar els

⁸ Jordi Saura, «El llibre de testaments...», *op. cit.*, p. 70-73.

⁹ Per a una comparació amb altres testaments de l'època, vegeu l'obra de Maria Barceló, *Davant la mort...*, *op. cit.*, l'apèndix documental, docs. 6, 9, 10 i 14, entre d'altres.

¹⁰ Vegeu, per exemple, Maria Josepa Arnall i Juan – Josep Maria Pons i Guri, *L'escriptura a les terres gironines (segles IX-XVIII)*. Girona: Diputació de Girona, 1993, 2 vols.

quatre documents analitzats s'emprés la llengua catalana pròpia de les atorgants. Desconeixem si l'elecció de la llengua vulgar fou a preferència de les mateixes clientes, tot i que la utilització del llatí en la resta de documents ens inclina a pensar en aquesta opció. És ben comprensible que les quatre sol·licitants dels serveis del notari —en un moment tan transcendental com el de la preparació per a la mort— desitgessin descriure les seves darreres voluntats en l'idioma que elles més tenien a l'abast, la llengua del poble. L'error de l'escrivà en el tercer dels testaments, que havia començat la invocació religiosa en llatí, seria en aquest sentit molt suggestiu: ratllada la frase llatina, majoritària i repetitiva al llarg del volum, es va procedir a iniciar el testament catalanitzat segons el desig de la testadora.

Amb tot, aquesta també és, molt probablement, la parla de l'escrivà del document, que coneix les paraules i les transforma segons la pronúncia. Davant la inexistència d'una normativa, el professional de l'escriptura es va valdre del que li era més propi, fet que li permeté de manera fàcil reflectir en aquests textos elements de la pronúncia local de la Ciutadella —o de la Menorca— d'aquell temps, els quals hem volgut mantenir en la nostra transcripció. En aquest sentit, és interessant l'escriptura de formes com, per exemple, «Vara Crau» (és a dir, Vera Creu), segons la fonètica «krəw».

Àdhuc, a banda de l'interessant reflex lingüístic de la toponímia local (per exemple, l'alternança de puig del Toro i del Turó en tot el llibre, mostra probable de l'inici del procés d'alteració del terme original), l'anàlisi dels documents també permet trobar mots actualment en desús o completament desapareguts a Menorca, com «adim» (d'addiment), per indicar afegitó, o «sobreeixir» (dins el text: *superxerà*, f. 19v), en senyal de sobresortir o sobrar. En tot cas, com s'ha dit, seria interessant una mirada filològica que compari aquests documents amb d'altres de contemporanis per entreveure les característiques del parlar menorquí de l'època.

Edició dels documents

Normes de transcripció

Pel que fa al mètode de transcripció dels documents, dins un rigorós respecte al text original (amb vista a observar, com hem dit, els detalls propis de la llengua parlada), prenem en consideració els criteris que segueixen Maria Josepa Arnall i Josep Maria Pons i Guri en el seu estudi sobre l'escriptura a les terres de Girona, al qual remetem.¹¹

Testament 1

1456 novembre 30. Ciutadella.

Magdalena, muller del sabater Bartomeu de Filera, de Ciutadella, detinguda en malaltia, ordena el seu testament i elegeix com a marmessors el seu marit i el seu pare, Bernat Ferrer. Nomena els seus fills pòstums com a hereus universals i, en la seva mancança, el seu marit. Fa un seguit de deixes pietoses i a persones properes, i demana ser enterrada en el vas on fou enterrada sa mare, Agnès, al fossar de la vila.

ARM, Protocols Notarials, C-192, f. 12r-14r.

Die martis XXX mensis novembris anno M^o CCCC^o LVI°.¹²

En nom de nostra Senyor Jesuchrist, qui per salut de l'humanal linatge en l'arbra de la Vara Crau ha valgude stampar la sua pracirosa sanch, e no vol que ningú parescha, a ne tots los qui han sparansa ab Ell guarda (...) *dafer*¹³ e aquells a la sua benaventurada glòria de Paradís adim;¹⁴ em-

¹¹ Maria Josepa Arnall i Juan – Josep Maria Pons i Guri, *L'escriptura...*, op. cit., p. 43.

¹² Frase situada, entre claudàtors, a la part central del marge superior. Al marge esquerre de la indicació cronològica s'hi afegix: Cum isto decessit die XXIII mensis febroarii. I en el marge dret de la dita datació: Testamentum donne Magdalene, quondam, uxor Bartho(lomei) Filera.

¹³ El traç inferior d'una lletra de la línia superior impedeix una lectura correcta del principi d'aquesta paraula.

¹⁴ Probablement, prové del mot addiment, segons el DCVB: «Addició, afegidura».

peramor d'assò, yo, Magdalena,¹⁵ mullier de Barthomeu de Filera, sabater, habitador de la present vila de Ciutadella, jatzecia datinguda de malaltia, emperò en mon bon sènher, ferma paraula e mamòria entegra stant, fas e ordon aquast meu darrer testament, axí com sa sagueix.

En lo qual alagesch marmasors meus e da aquast meu tastament e darrera valuntat exactors, sens emperò dampnatga d'aquells ne de lurs béns, so és, los discrets en Bernat Farrer, pare meu, e Barthomeu de Filera, marit meu, als quals prech e do plena potestat que si a mi covindrà morir ans que per mi no sarà mudat altra testament, aquells damanen, distribueschan, exaqu(t)esch e complescan las mias lexis pias, axí com dajús ab aquast meu tastament atrobaran ordenat.

E, primerament, coman la mia ànima en mans del nostra Senyor Déu Jesuchrist, e alagesch la mia sapultura en lo vars o carner en lo qual la dona Agnès, mara mia, és stada sebolida, costrohit dins lo fossar de la present villa de Ciutadella. E la qual dita sapultura man ésser feta bé e honestament, a conaguda dels dits meus marmassors. E prech de béns meus, per la mia ànima a salvar, quinze lliures de la moneda nova corrent de las quals man ésser pagada la mia sapultura e funerària, e del que de las dites XV lliures rastarà pagada la dita mia sapultura, vul e man na sien pagadas las lexis pias sagüents.

E, primerament, leix al vanerable Pabordra, per son drat parroquial, sinch sous. Item, al bací de l'obra de l'asglésia de la dita Verga Maria, de la present villa, sinch sous. / Item leix al bassí de l'obra de la Verga Maria del Turó, sinch sous. Item leix a tots los altres bacins acaptants en la dita sglésia, so és, a cascún d'aquells, sengles dotza diners, Més lés a l'obra de la sglésia de mossèn Sant Johan d'Artuig, sinch sous. Encara leix, per amor da Déu, al discret mossèn Pere Vich, prevara, per tant sia tingut e prech Deus, per ànima mia en los divinals oficis e las suas banaytas oracions, tras lliuras.

E si alguna quantitat de las dites quinze lliures en après sobrarà, vul e man que d'aquella dita

quantitat sien dites missas. E en cars que a solució de la dita mia sapultura e de las dites mias lexis pias no abastassen las dites XV lliures dassús per mi prassas, vull e man hi sia afagit dels altres béns meus, en manera que la dita mia sapultura e las dites lexis pias hajan son dagut afecta.

Norasmens, d'altra part, leix a servitut e ornament de l'asglésia de la Verga Maria de la Mar, de la¹⁶ cala de la present vila de Ciutadella, unes tovallas ab listas blavas e una tovallola ab randa de las millors al dia del meu òbit saran e a casa mia sa atrobaran en los draps de cambra comuns entre lo dit marit meu e jo; las quals tovalloles e tovallola vull sien dades en lo temps e hora que la dita asglésia o altar de aquella sarà per dir o salabrar missa en aquella. Encare leix a servitut e ornament de la ymatga de la Verga Maria de la sglésia del Thoro, de la present illa, lo crastal gornit, una, ab lo collar d'argent que jo he.

Item leix a la dona Anthònia Parpala una cota burella, la qual jo e, ensemps ab una camissa de las mias. Més havant leix a na Nicholaua, olim sclava del discret en Martí de Filera, una gonella burella mia, la qual jo acostum a portar a tots dias. D'altra part leix al dassús dit mossèn Pere Vich, pravara, per amor de Déu, tras lliures, par tant farà prech Deus axí en los divinals oficis com, en altra manera, per ànima mia e de la dona Agnès, mara mia, quondam.

Item leix al discret en Bernat Farrer, pare meu, per tota / part, heretat e lagitima, en qualsvol manera a aquell sobra mos béns pertanyent e pertànyer davent, cinquanta lliures de moneda nova corrent en la prasant illa. E en las quals dites cinquanta lliures aquell dit pare meu a mi hareu particular instituesch. Item leix al discret en Bernat Farrer, notari, frare meu, quinze lliures de la dita moneda. Item leix a n'en Pere, sclau del dit Barthomeu de Filera, marit meu, deu lliures de la sovendita moneda, e assò per adjutori de la sua libertat.

Encara més leix a la dona Catarina, mullier d'en Guillem Gomilla, garmana mia, una corratga d'argent, la qual jo (h)e, e un paral de puyets de valut

¹⁵ Dues ratlles en diagonal a sobre del nom de l'atorgant, senyal d'haver jurat i signat el document.

¹⁶ Segueix present, ratllat.

carması, e hun pordemàs plagat de grana. Més encara leix a la dona Anthònia, garmana mia, mulier del discret en Johan Tarascó, barber, hun fil de patranstras de coral que yo he, e hun mantel de mostivaller dasforat, e hun pordomàs de tarsavell blau dasforrat. Item leix a las dites donas Catarina e Anthònia, garmanas mias, per eguals parts entre aquellas, hun fil de patranstras de coral e perlas, lo qual jo (h)e, e, axí mateix, tots los meus vals, camisas, albanechas, cossats e cohas mias.

Encare leix a las dites jarmanes mias, so és, a cascuna d'aquellas, unes tovallolas pisaneschas e hun lansol de bri e astopa, de quatre talas, d'aquelles e aquells que són en los draps de cambra comuns entre yo e lo dit marit meu. Item leix al dassús dit Barthomeu de Filera, marit meu, los rastants draps d'aquella maytat de draps de cambra a mi pertanyents, d'aquells draps de cambra los quals jo e lo dit marit meu comuns havam e possahim. E la qual dita lexa al dit marit meu fas sots tal pacta / e condició, que aqual dit marit meu¹⁷ no fassa per alguna via contradicció ne quastió alguna a la solució e liurament per ell fasador de totes e sengles lexas per mi dassús fetas a las dites jarmanes mias. E, si en la solució e liurament de las dites lexas lo dit marit meu contradira en alguna manera o quastió, ne damanda alguna mourà, en tal cars vull haver per rovocada la dita lexa que al dit marit meu fas dels dits draps de cambra. E aquals draps de cambra ara, per lavors, leix a las damunt dites Catarina e Anthònia, garmanes mias, per eguals parts entra aquallas.

Pagadas e satisfetes las lexas damunt per mi fetes e injúrias a las quals planàriament sia tinguda, en tots los altres béns meus, moblas e immoblas, presents e sdavanidors, e en qualsavol drats, accions a mi pertanyents e pertànyer dauents en qualsaval manera, fas e instituesch hereus meus universals tots mos fills pòstums, tant masclas com famellas, los quals en lo dia del meu òbit hauré, per eguals parts entre aquells e aquelles ensemps d'hun als altres, sobrevivents fins al darrer vulgarment e per fideycomís substituesch.

E si a mi covindrà morir no havent los dits fils pòstums e si aquells hauré e a mi hereus no seran o saran e tots morran quant que quant sens infants legítims, substituesch a aquells e a mi hereu universal instituesch lo dassús dit Barthomeu de Filera, marit meu, a totes sas voluntats ffranchament fassadores.

E aquasta és la mia darrera voluntat, la quall lou, aprou, ratifich e conform. E la qual vull / vull¹⁸ valega per drat da tastament. E si no valrà o valrre no porà per drat de tastament, vull valega e valer puscha per drat de codicills o per altres qualsavoll manera de darrera voluntat mia per la qual millor valer e tanir puscha perpetualment. Ravocant e anulant expressament e de certa sciència tots e qualsavoll altres tastaments, codicills o darreras voluntats per mi fets o fetes fins ací en poder de qualsevol altra notari. E lo qual present meu testament és stat fet en la vila de Ciutadella de la illa de Manorcha, dimarts a tranta de noembra any mill CCCC sinquanta sis. S+enyal da mi, Magdalena, tastatriu dassús dita, qui aquast meu darrer tastament lou, atorch e ferm.

Testimonis de aquast meu tastament e darrer apellats són e pragats los vanerables e discrets en Bernat Alsina, Vicent Amorós, Pere Nicholau de Parats, Andreu Squella, manor, Gabriel Squella, Guillem Arguimbau, e Jacme Salort, habitants de la present vila de Ciutadella.

Testament 2

1456 abril 9. Ciutadella.

Martina, muller de Bartomeu Arguimbau, sastre de Ciutadella, detinguda de greu malaltia, atorga el seu testament i elegeix com a marmessors la seva mare i el seu marit. Després de fer una sèrie de llegats pietosos i personals, institueix els seus fills pòstums com a hereus universals. Elegeix ser soterrada en el fossar de l'església de la vila.

Ibidem, f. 19r-22v.

¹⁷ Segueix fas sots, *ratllat*.

¹⁸ *Sic*.

Die veneris nona mensis aprilis anno a nativitate Domini millesimo CCCC¹⁹ quinquagesimo sexto.¹⁹

En²⁰ nom de Jhesucrist, qui per salut de l'humanal linatge s'és volgut sotsmetra a mort corporal e no ha reffusade stampar la sua preciosa sanch; emperamor de assò, yo, Martina,²¹ muller d'en Bartomeu Arguimbau, sastra, habitador de la vila de Ciutadella, de la ylla de Manorca, jatze-cia detengude de greu malaltia, emperò en mon bon seny, fferma loquela e memòria mia entrega stant, he ffet e ordonat aquest meu testament, axí com se seguex. En lo qual elegesch marmessors meus e de aquesta mia derrera voluntat executors, sens emperò dampnatge e perill o detriment de lurs béns, la dona Antònia mare mia, muller del discret en Martí de Ffilera, padrastra meu, e lo dit Bartomeu Arguimbau, marit meu; los quals prech e a aquells do plena potestat que si a mi-m covendrà morir ans que per mi no sia mudat altra testament, aquells demanen, exhiguessen e complesquen aquelles cosas pies, les quals, per ànima mia, lex e segons e n'aquest meu testament deius scrit atrobaran ordonat.

E comanant la ànima mia en mans / de nostra Senyor Jhesucrist, eligesch la mia sepultura en lo vas en lo quals lo discret en Bartomeu Ro(i)g, pare meu, és stat soterrat, construhit en lo ffossar de la sglésia maior de la present vila de Ciutadelle. E prech de mos béns, per la dita mia sepultura ffesedora e lexes pies deíus scrites, quinsa lliures de monede menude de aram corrent en la present ylla. La qual mia sepultura man ésser ffeta bé e honestament, a conegude dels dits meus mermessors. E del qui suprexerà de les dites quinsa lliures ffeta primerament la dita mia sepultura, vull e man ésser convertit en paga e solució de les lexes pies les quals ara ffas, segons se seguex.

E, primerament, lex al Pabordra o son vicari de la sglésia maior de la present vila, per son dret parroquial, sinch sous.

Item, lex, e vull e man sien dites per ànima mia set misses en honor e reverència dels set goigs de la Verge Maria; les quals dites set misses vull ésser dites encontinent que lo dit meu cors serà stat liurat a aclesiàstica sepultura; e en cascuna de les dites misses sia²² offert hun diner.²³ Més encara, vull e man ésser dites lo dit dia sinch misses en reverència de les sinch plagas, les quals sostench nostra Senyor Déu Jhesucrist.

Item més, tres / misses en reverència e honor de la Santa Trinitat.

Més vull ésser dita huna missa en honor e reverència del Sant Àngel Custodi meu. E totes les dites misses vull e man semblantment ésser dites ab aufferta de hun diner per cascuna missa, e per aquell prevere o preveres que los dits meus mermessors elegiran e volran.

Item lex al discret mossen Pere Vich, prevera confessor meu, per amor de Déu, per tant que prech Déu per ànima mia en los divinals officis, sexanta sous.

Item lex a cascún bassí acaptant en la dita sglésia de la Verge Maria del Puig del Thoro hun sou. Més lex al bassí de la obra de la dita sglésia maior, enclós los sis diners per mi desús per lo dit bassí ja lexats, hun sou.

E si les dites quinsa lliures o pus ver dit lo qui suprexerà de aquelles ffeta la dita mia sepultura no abastara a solució e paga complide de les desús dites lexes pies per mi preses e distribuyr manades, en tal cars vull e man que hi sia suplit e ffet compliment de altres béns meus.

Dels altres béns meus lex a la dita dona Antònia, mara mia, per tota part heretat, e legitima²⁴ e altres qualsevol drets sobra los dits béns ara o en sdevenidor / pertanyents e pertànyer devents en qualsevol manera, deu lliures de la dita monede.

Item lex a la dita mare mia hun ffill de patrenostres de coral meus; e après òbit de aquella vull e man aquell dit ffil de patrenostres retorn a n'en Johan Ro(i)g, ffrare meu.

¹⁹ *Al marge esquerre, s'insereix la frase: cum isto decessit die XVII aprilis anno MCCCCLX^o.*

²⁰ *Al marge esquerre, abreviatura p. de precio o paga.*

²¹ *Dues ratlles horitzontals a sobre del nom de la testadora, senyal que ha firmit el document.*

²² *Segueixen dues lletres ratllades, possiblement au.*

²³ *Segueix e les, ratllat.*

²⁴ *Segueix sobra, ratllat.*

Més avant lex a la dita dona mare mia hun coffret, lo qual he, e dotza poms d'argent del meu colleret daurats, sò és aquells²⁵ los quals per lo desús dit Bartomeu Roig, pare meu, me fforen aportats de València. E més li lex huna mia bossa de vellut vermell e hun aguller de vellut ve(r)mell ab perles, qui en aquell són affixa(t)s. Los quals poms, bossa e aguller vull e man que encontinent que lo dit Johan Roig serà collocat en matrimoni per la dita mare mia, sien dats e liurats a aquell dit ffrare meu a totes ses voluntats laudes ffeidades. E si la dita mare mia no volrà los dits poms, bossa e aguller, en lo dit cars liurar e donar al dit ffrare meu ara, per lavors vull e disponch la dita lexa ésser nulla e aquella, en lo dit cars, vull haver per no ffeta.

Item lex al dit Bartomeu Arguimbau, marit meu, tota aquella meytat dels draps de la cambra a mi pertanyent, en los draps de la cambra los quals yo e aquell haurem en lo / divorci de nostra matrimoni. La qual dita meytat dels draps de la dita cambra vull e man ésser-li liurade sens debat ni qüestió alguna, exceptat emperò e assò declarat que la meytat de huna vànove a mi pertanyent en los dits draps de la dita cambra sia del dit Johan Roig, ffrare meu; e la qual meytat de la dita vànove no vull ésser entesa en la dita lexa per mi al dit marit meu ffeta.

Més avant lex al dit marit meu, deu lliures de la dita monede menude nova de aram. E axí matex lex al dit marit meu trenta sous de la dita monede,²⁶ en paga e satisfacció de hun tros de vellut, lo qual ma donà per ffer les dites bossas e aguller. E les quals dites lexes a aquell dit marit meu ffas a totes ses voluntats.

Semblantment lex a la dona Johaneta, tia²⁷ mia, muller d'en Nicolau Quintana, mariner, quoranta sous de la dita monede.

Item lex a na (...) ²⁸ Lulla, ffilla d'en Gabriel Lull, e de la dona Johana, quondam, la mia cota de drap de oliveta, e la mia gonella de drap vermell.

Item lex a la dona Violant, muller qui ffo / d'en Simon Vinyoles, ffuster, quondam, àvia e àvi meus, quoranta sous de la dita monede. E més avant²⁹ lex totes aquelles eynes de la mia cuyna mies, les quals se atrobaran no ésser stades *stiandes* ne al dit marit meu per mi en dot aportades entre los dits marit meu e Johan Ro(i)g, ffrare meu, sò és, per la meytat de aquelles a cascún, a totes lurs voluntats.

Pagades les lexes mies desús dites e injúries mies a les quals sie tengude plenàriament restituhides e satisfetes, e ffeta la dita mia sepultura, en tots los altres béns meus mobbles, immobbles, drets, accions a mi are e en sdevenidor pertanyents e pertànyer devents en qualsevol manera ffas e instituesch hereus meus universals tots los ffills meus pòstums, masclas e ffamelles, d'ecí avant nexedors, per eguals parts entre aquells e aquelles³⁰ ensemps, vulgarment e per ffideycomís substituesch. E si los dits ffills meus pòstums a mi hereus no seran, o seran e morran quant que quant sens inffants legítims, substituesch a aquells e a mi hereu universal instituesch lo dit Johan Ro(i)g, ffrare meu. E si lo dit Johan Ro(i)g, ffrare meu, a mi hereu no serà, o serà e morrà quant que quant sens inffants legítims, / substituesch a aquell e a mi hereu universal instituesch nostra Senyor Déu meu Jhesucrist, e la ànima mia, en reverència e honor del qual vull e man, en lo dit cars, los dits béns meus ésser venuts e alienats per los dits meus marmessors, e los preus de aquells per aquells sien distribuyts entre persones les pus pobras que se atrobaran de la mia parentela de part de mare, per amor de Déu, a conegude dels dits meus marmessors. E si lavors los dits meus marmessors vius no seran, ensemlant cars, vull e man are per lavors que enloch dels dits marmessors les dites cosas sien exequides e distribuydes en la manera demunt dita per los pus prohismes de la mia sanch e parentela.

E aquesta és la mia darrera voluntat, la qual lou, aprou, ratiffich e confform. E aquella vull me valega per dret de testament, e si per dret de testament

²⁵ So és aquells, *interlineat*.

²⁶ De la dita monede, *interlineat*.

²⁷ *Segueix mul, ratllat*.

²⁸ *Espai en blanc, a falta del nom*.

²⁹ *Segueix li, ratllat*.

³⁰ *Segueixen dues lletres ratllades, probablement et*.

no valrà, vull que valega per dret de codicils, o per aquella millor manera que valer porà e tenir per darrera voluntat mia.

Actum est hoc meum ultimum testamentum in villa Ciutadelle, insule Minoricarum, die veneris nona mensis³¹ aprilis anno a nativitate Domini millesimo / CCCC^o quinquagesimo sexto.

S+enyal de mi, Martina, testatriu desús dita, qui aquest meu testament lou, atorch e fferm.

Testimonis de aquest meu testament apellats són e pregats, Monserrat Bonaffe, Domingo Ffoguuet, sastra, Andreu Sala, ortolà, Jacme Ciffra, parayra, Johan Lobet, orxeller,³² Johan Soler, fferrer, e Gabriel Pellisser, sabater, de la dita vila de Ciutadelle habitants.

Testament 3

1451 juliol 20. Ciutadella de Menorca.

Àgada, vídua de l'honrat en Joan Borràs, de Ciutadella, malalta, però conscient, ordena el seu testament i elegix marmessor el seu germà Nicolau Mercadal, del terme de Santa Àgueda, a qui també institueix com a hereu universal. Elegix sepultura en el vas construït davant l'altar de sant Cristòfol del monestir de Sant Francesc.

Ibidem, f. 26r-28r.

Die³³ martis XX mensis iulii anno M^oCCC-C^oL^o primo.³⁴

En³⁵ nom de nostra Senyor Déu Jhesuchrist, qui per salut de l'humana linatge s'és volgut sotsmetra a mort corporal, e no ha reffusade scampar la sua preciosa sanch. Emper a mor de assò, yo, Àgada,³⁶ muller de l'honrat en Johan Borràs, de

la vila de Ciutadelle habitador, quondam, jatzecia malalta, emperò en mon bon seny, fferma paraula e memòria mia entegra stant, ffas e ordon aquest meu testament axí com se seguex.

E, primerament, ffas mermessor de la mia ànima e de les lexes mies pies deiús scrites executor, sens emperò dampnatge e perill seu e detriment de sos béns, en Nicolau Marcadal, ffrare meu del terma del Castell de Santa Àgada habitador, lo qual prech e a aquell do plena potestat que si a mi covendrà morir ans que per mi no sia ffet o ordonat altra testament, aquell exhigesque,³⁷ complesque e distribuesque totes les mies lexes pies, segons deiús atrobarà scrit e ordonat.

E, comenant l'ànima mia en mans de nostra Senyor Jhesuchrist, elegesch la mia sepultura en lo vas qui és construhit devant l'altar de sant Cristòfol, de la sglésia del monestir de Sant Ffrancesch / de ffreres menors de la present vila de Ciutadelle. La qual mia sepultura man ésser ffeta bé e honestament, a conegude del dit meu marmessor. E prech de béns meus, en remissió de mos peccats, deu lliures de monede mallorquina, de les quals lex al venerable Pabordra o al seu vicari de la sglésia parrochial de la present vila de Ciutadelle, per son dret parrochial, sinch sous.

Item, vull e man que sien dites per ànima mia, e en remissió de mos peccats, les misses apellades de sant Amador, ma sien celebrades per lo discret mossèn Raffel Olivar,³⁸ prevera confessor meu; e les de la Sirventa sien celebrades per lo religiós gordià del dit monestir de Sant Ffrancesch, so és, per lo dit gordià qui serà³⁹ lavors lo dia del meu òbit.

Item lexical basí de la obra de la dita sglésia parrochial⁴⁰ de la present vila de Ciutadelle, tres sous.

Item lex al bací del Sant Sperit, dos sous.

Item lex⁴¹ al bací de les Candeles de la Verge Marie, qui cremen contínuament devant lo altar maior de la dita sglésia, dos sous.

³¹ Mensis, *repetit*.

³² *Segueix* Civitatis Maioricarum, *ratllat*.

³³ *Al marge esquerre de la datació, s'afegeix*: Cum decessit die dominica tercia ffebroarii M^o CCCC LXII.

³⁴ *Segueix, a sota de la indicació cronològica*, In nomine Domini nostri Jhesuchristi, *ratllat*.

³⁵ *Al marge esquerre, s'insereix l'abreviatura p., de preu o paga*.

³⁶ *Dues ratlles horitzontals a sobre del nom de la testadora, senyal que ha firmat el document*.

³⁷ *Segueix la lletra e, ratllada*.

³⁸ *Segueix les lletres pb, amb abreviatura (de presbiter), ratllades*.

³⁹ *Serà, interlineat*.

⁴⁰ *Parrochial, interlineat*.

⁴¹ *Segueix a la, ratllat*.

Item lex a cascún dels altres bacins acaptans dins la dita sglésia, sis diners.

E lo qui restarà de les dites deu lliures desús per ànima preses, vull e man ésser convertit en la obra de hun retaula de sant Cristòffol, lo qual sia reposat estiga en la dita capella del dit sant Cristòffol de la dita sglésia de ffrarres menors.

Item, de altres béns meus,⁴² lex a la dona Ffrenquesquina, germana mia, muller d'en Simon Prats, deu lliures mallorquines, a totas ses voluntats ffasedores. Més encare, lex a la dita dona Ffrenquesquina, / germana mia, hun parell de lensols meus nous, e hun parell de vels, e huna tovellola.

Encare més, lex a la dita Ffrenquesquina, germana mia, de vida sua tensolament, les annuals pencions de aquelles tres quarteres⁴³ de fforment, les quals yo prenh cascún any sobra.⁴⁴ E si la dita germana mia morra, quant que quant, vull e man que⁴⁵ la propietat de les dites tres quarteres de fforment censals tornen e sien del dit Nicolau Marcadal, ffrare meu. E aquell morint, quant⁴⁶ que quant, vull e man que la dita propietat de les dites tres quarteres de fforment censals sien dels ffills masclas del dit ffrare meu, per eguals parts entre aquells. E morint algú de aquells, vull que la part del axí morint torn(a) als altres germans qui a aquell sobraviuran. E axís seguescha de hun als altres fffins al derrer. E si lo dit Nicolau Marcadal, ffrare meu, morra, quant que quant, sens inffants masclas legítims, vull e man la propietat de les dites tres quarteres de fforment censals tornen e sien de les ffillles que lo dit ffrare meu haurà lo dia del seu òbit, sots los vinclas, modos e fformas ja desús en los ffills masclas aposats e scrits.

Item lex a la dona Johaneta, germana mia, muller d'en Bartomeu Catí, mestra d'axa, deu lliures, a totes ses voluntats ffasedores. /

Item lex a n'en Bartomeu Marcadal, nebot meu, ffill del dit Nicolau Marcadal, germà meu, quoranta sous.

Item lex a cascún⁴⁷ altra ffill e filla del dit ffrare meu, sengles vint sous.

Item lex a n'en Vicent de Ffilera, fillol meu, ffill d'en Martí de Ffilera, vint sous.

Item lex a la dona Antònia, muller d'en Gabriel Ardit, deu sous.

Item lex a n'en Ffrancesch Serra, texidor, ffill de cosí-n germà meu, quoranta sous.

Item lex al dit Martí de Ffilera, compara meu, vint sous.

Item lex a n'en Pere Saguí, compara meu, e a se muller, sinch sous.

Item lex a la dona Anneta, muller d'en Bernat Martí, sabater, deu sous.

Encare més, lez a la dona Antònia, muller d'en Pere Vidal, maior de dies,⁴⁸ deu sous.

Pagades les lexes mies desús dites e injúries a les quals sia tengut plenàriament restituhides, en tots los altres béns meus, mobles, immobles, presents e sdevenidors, e drets e accions qualsevulla a mi pertanyents e pertànyer devents en qualsevol manera, ffas e instituesch hereu meu universal lo dit Nicolau Marcadal, ffrare meu, a totes ses voluntats ffrancament ffasedores. E aquesta és la mia darrera voluntat, la qual lou, aprou, ratiffich e conffirm, e vull que aquella me velega per dret de testament. E si per dret de testament valer no porà, vull que valega per dret de codicills o per aquella millor manera que valer porà e tenir per darrera voluntat. Revocant e anullant qualsevol / testaments, codicils, donacions per causa de mort o altres qualsevol darreras voluntats per mi ffets e ffetes, e ffermats e ffermades, en poder de qualsevol notaris encare que aquelles sien ffetes e ordonades sots spressió de qualsevol paraulas, derogareries com ara de aquelles me penet e vull sien haudes per no ffetes.

Actum est hoc meum ultimum testamentum in villa Ciutadelle, insule Minoricarum, die martis vicesima mensis iulii anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o quinquagesimo primo. S(ig)+num mei, Agathe, testatricis predictae, que hoc meum ultimum testamentum laudo, concedo et ffirmo.

⁴² De altres béns meus, *interlineat*.

⁴³ *Apareix abreujat amb el mateix signe que quondam.*

⁴⁴ *Sic.*

⁴⁵ *Segueix les dites, ratllat.*

⁴⁶ Quant, *interlineat*.

⁴⁷ *Segueix ffi, ratllat.*

⁴⁸ *Segueix decem, ratllat.*

Testes huius mei ultimi testamenti vocati et rogati sunt, Martinus de Fflera, Petrus Vitalis, Bartolomeus Riudevets, sartores, Marchus de Verino, Petrus Saguí, Jacobus Guasp et Jacobus Torroni, carpentarius, ville Ciutadelle iamdicte habitatores, et etiam ego, notarius inffrascriptus, qui pro teste⁴⁹ me subscribo.

Testament 4

1462 desembre 6.⁵⁰ Ciutadella de Menorca.

Marió, vídua de Francesc Mir, de Ciutadella, detinguda en malaltia, ordena el seu testament i elegeix com a marmessores la seva cosina Martina i les seves filles Marió i Martina, a les quals, a més, institueix com a hereves. Elegeix ser sebollida en l'església major de la vila.

Ibidem, f. 32r-33r.

Die⁵¹ veneris VI mensis desembris anno a natiuitate Domini M^oCCCCCLXII.

En⁵² nom de nostra Senyor Jhesucrist, qui per salut de l'humanal linatge no ha rafusada pau de(...) mort de pacis e scanpar la sua preciosa sanch. Emperamor d'assò, yo, Marió,⁵³ muller d'en Francesch Mir, de la present villa de Ciutadella habitador, quondam, jatzeria malalta e de infirmitat detinguda, emperò en mon bon seny, farma paraula e mamòria mia entegra stant, fas e ordon aquest meu tastament axí com se saguix.

En lo qual elegesch marmassoras mias e de la darrera mia pia valuntat executoras, sens emperò dan e datriment de lurs béns, las donas Martina, cosina jarmana mia, filla d'en Ramon Saura,

quondam, ara muller d'en Rafell Mascaró, la dona Marió, muller d'en Pere Palisser, e la dona Martina, muller d'en Barthomeu Arguimbau, fillas mias; las quals prech e a aquellas do plana⁵⁴ potestat que si a mi covindrà morir no mudat o fet per mi altra tastament, aquellas complascha, distribuéscha e axaquascha totas aquellas cosas e levas pias las quals deíus man ésser distribuhidas e axaquidas axí com ab aquest meu tastament atrobaran scrit e ordonat. Encomanant l'ànima mia en mans de nostra Senya Jhesucrist, elegesch la sapultura del meu cors fasadora en lo vars en lo qual lo honorable en Pere Saura, pare meu, és stat sotarat, construhit en lo fossar de l'asglésia major de la present villa de Ciutadella. La qual mia sapultura man ésser feta bé e honestament, ab una caxa de fust, a conaguda de las dones mias marmassoras. E pre(n)ch de béns meus, vint e sinch lliures mallorquinas, de las quals vull e man na sien pagadas la dita mia sapultura e levas pias sagüents.

Et primo, leix al venerabla pabadra de l'asglésia parrochial⁵⁵ de la present villa o al discret vicari d'aquell, per son dret parrochial, sinch sous. Item leix al bací de l'obra de la dita asglésia major de la present villa, sinch sous. Item leix a cascún dels altrás bacins acaptans en la dita sglésia, sis diners. Item leix als bacins acaptants per las obras de las asglésias de la Verga Maria del Turó e de la Mar, ço és, a cascún d'aquells, tres sous. Item leix, per amor de Déu, al discret mossen Pere Vich, prava, per tant que prech Déu per ànima mia en los divinals ofícis, saxanta sous. Item leix, de las dites XXV lliures, a na Franquina, filla d'en Miquell Pons, quondam, vint sous. Item leix a dos fills masclas que ha la dita Martina Serra, muller del dit Rafell Mascaró, ço és, a cascún d'aquells, vint sous.

Et lo que restara de las dites XXV lliures, si alguna cosa sarà, pagadas las dites sapultura e levas pias dassús ditas, vull e man ésser / donat e distribuyit a[...] ⁵⁶ fillas de la dita dona Martina,

⁴⁹ Segueix nest, ratllat.

⁵⁰ Hi ha contradicció en la data, entre aquesta indicació cronològica inicial i la data final del document, l'any 1461. Optem per la primera referència de 1462, ja que aquesta persona, com s'indica al marge, va morir el maig de 1463.

⁵¹ Al marge esquerre d'aquesta datació s'hi afegeix die XXI madii LXIII cum isto decessit, a sobre de la frase ratllada: die XX madii decessit cum isto anno LXIII.

⁵² Al marge esquerre, s'hi afegeix l'abreviatura p., de precio o paga.

⁵³ Sobre el nom, dues ratlles en diagonal, senyal de la firma de la testadora.

⁵⁴ S'ha de llegir plena, en ciutadellenc.

⁵⁵ Segueix sinch sous. Item leix a cascún, ratllat.

⁵⁶ Lectura impossible a causa d'una taca d'humitat. Possiblement, falten 3 o 4 lletres.

cosina jarmana mia. Més havant leix a la dita Martina, cosina jarmana mia, hun fil de paranostras de corall meus, los quals he. Item lex a na Johannata Annata, neta mia, filla de la dona Marió, filla mia, cent sous.⁵⁷

Item attanent e considerant que a la dita dona Martina, filla mia, són stadas constituhidas en dot, en collocació de matrimoni, cent lliures mallorquinas, e a la dita dona Marió, filla mia, són stades constituhidas en dot, cent lliures de moneda d'aram lavors corrent en la present illa de e per la qual rahó és vist la dita Martina haver haüt major quantitat de a dot que la dita dona Marió, er per sò, volent yo e cobagant que las dites fillas mias sian totes en una egualtat dotadas en manera que totes sian contentas, vull e man que valent e manant leix de béns meus a la dita dona Marió, filla mia, tota aquella quantitat e tania de moneda mallorquina que abast e sia suíficient a fer compliment, çò és, en las dites cent lliures de moneda d'aram o en la raducció d'aquellas fins a cent lliures mallorquinas, axí com la dita Martina.

Pagades las leixas pias mias desús dites e injúrias mias a las quals sia tinguda planàriament rastituhidas e satisfetas, en tots los altrs béns meus moblas, enmoblas, drats e accions ahonsavulla sian ara e en asdavanidor a mi pertanyents e pertànyer davents, enqualsavol manera fas e instituesch hereuas mias universals las ditas donas Martina, muller del dit

Rafel Mascaró, cosina jarmana mia, e na Marió e Martina, fillas mias, per eguals parts entra aquelles. E si altra de las dites cosina germana e fillas mias hareua a mi no sarà o sarà o morrà quant que quant sens infants legítims, substituesch a aquella axí morint las altrs sobrevinents. E axí vull e man la dita substitució se saguascha d'una a altrs morint sens infants fins a la darrera sobrevinent.

E aquesta és la mia darrera voluntat, la qual lou, aprou, ratifich e confirm, e vull que aquella ma valegua per drat de testament; la qual si a mi valer no porà per drat de testament, vull ma valegua per drat de codicills p per aquella millor manera que valer ma porà e tanir per darrera valuntat.

Lo qual present meu testament és stat fet en la villa de Ciutadella, de la illa de Manorcha, diverras que contavan sis del mes de desembra, any de la nativitat de nostra Sanya mill CCCC saxanta e hun.

S+enyal da mi, Marió, tastatriu d'assús dita, qui aquest meu testament lou, aprou, ratifich e confirm.

Testesmonis d'aquest meu testament a vocats e pregats són en Johan Huget, fill de l'honorable en Guillem Huguet, Johan [Farrer?], Francesch Morlà, Silvestra Morro, Martí Morro, sastras, Jacme Torró, fuster, e Gabriel Arquimbau, sabater, de la dita villa de Ciutadella habitants.

⁵⁷ *Segueix* Item lex, *ratllat*.